

تبیین مفاهیم مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی

دکتر سیدحسین میرجلیلی
دانشیار پژوهشکده اقتصاد - پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

در این مقاله چهار مفهوم کلیدی و متمایز در اقتصاد مقاومتی یعنی شوک نامطلوب، مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی، توضیح داده شده است. شوک نامطلوب، مفهوم اصلی در تبیین مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی است. اقتصاد مقاومتی عمدتاً برای مقابله با شرایط محاصره و تحریم اقتصادی به کار رفته است. اگر شوک نتواند مسیر رشد اقتصاد را تغییر دهد و رکود ایجاد کند، اقتصاد مقاوم است. تاب‌آوری برای توانایی یک اقتصاد برای بازگشت به مسیر رشد قبل از شوک به کار می‌رود. اقتصاد تاب‌آور پس از وقوع شوک، دوباره به مسیر رشد درازمدت اقتصاد باز می‌گردد. رشد درون‌زا می‌تواند تاب‌آوری اقتصاد را افزایش دهد. اقتصادهای تاب‌آور، رشد پایدار را تجربه می‌کنند. ثبات اقتصاد کلان و نهادهای کارآمد، دو شاخص تاب‌آوری اقتصادی هستند. تاب‌آوری ناشی از سیاست‌گذاری اقتصادی است، در حالی که آسیب‌پذیری مربوط به ویژگی‌های ذاتی اقتصاد است که کشورها را در معرض شوک نامطلوب قرار می‌دهد. تمرکز صادراتی، وابستگی به واردات استراتژیک و منابع خارجی تامین مالی، و آسیب‌پذیری جغرافیایی، مهمترین شاخص‌های آسیب‌پذیری اقتصادی هستند. هر قدر

۲۰ مجموعه مقالات اولین همایش اقتصاد مقاومتی،

ظرفیت واکنش در مقابل شوک بیشتر باشد، آسیب‌پذیری کمتر است. سرانجام در آخرین بخش مقاله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر اساس مفاهیم سه‌گانه مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری، دسته‌بندی شده‌اند.

کلمات کلیدی: مقاومت، تاب‌آوری، آسیب‌پذیری، اقتصادی، شوک نامطلوب

۱- مقدمه

این مقاله براساس یکی از محورهای اولین همایش اقتصاد مقاومتی: بررسی برنامه‌ها و متون که مربوط به "تبیین مفاهیم اقتصاد مقاومتی" است و در راستای بند ۲۱ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی یعنی "تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی"، تدوین شده است.

در بحران مالی جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۹ اقتصادها به دو دسته تقسیم شدند: مقاوم در مقابل شوک خارجی و غیرمقاوم در مقابل آن. استفاده از اصطلاح مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی، هر چند قبل از آن وجود داشت ولی پس از بحران مالی جهانی، کاربرد گسترده‌ای پیدا کرد. در کشور ما نیز به‌دنبال برقراری تحریم‌های اقتصادی گسترده علیه کشورمان، مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۹، اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند و پس از آن سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به تصویب رسید. اما از آن زمان، ابهام در مفاهیم کلیدی مربوط به اقتصاد مقاوم، وجود داشت و همین امر باعث شد تا برداشت‌های متعددی از مفاهیم مرتبط با اقتصاد مقاومتی مطرح شود که بخشی از آنها برداشت‌های غیردقیقی بودند.

در این مقاله به تبیین مفاهیم کلیدی در زمینه اقتصاد مقاوم پرداخته می‌شود. ابتدا مفهوم شوک نامطلوب تبیین می‌شود. سپس مفهوم اقتصاد مقاومتی توضیح داده می‌شود. سپس ابعاد مختلف مفهوم تاب‌آوری اقتصادی تبیین می‌گردد و در نهایت مفهوم آسیب‌پذیری اقتصادی، توضیح داده می‌شود. به‌دنبال آن مفاهیم کلیدی سه‌گانه یادشده، در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ردیابی می‌شود و دسته‌بندی سه‌گانه از این سیاست‌ها ارائه می‌گردد. سرانجام نتیجه‌گیری، آخرین بخش مقاله را تشکیل می‌دهد.

۲- شوک اقتصادی نامطلوب

به رویدادهای پیش‌بینی نشده مساعد یا نامساعد که بر اقتصاد، تاثیر زیادی دارد، "شوک" گفته می‌شود. اقتصادها همواره در معرض شوک و اختلال هستند. تغییرات عمده سیاستی و بحران‌های پولی و مالی می‌تواند مختل و بی‌ثبات کننده مسیر و الگوی رشد اقتصادی باشد. لذا تحلیل اینکه چگونه اقتصادها به شوک‌ها واکنش نشان می‌دهند و چگونه بازبایی می‌شوند، نیازمند تبیین مفهوم مقاومت، تاب‌آوری و آسیب‌پذیری است.

شوکهایی که در اقتصاد وجود دارد، شامل انواع زیر است:

اول: شوک به سبب رکود اقتصادی. وقوع رکود اقتصادی، نوعی شوک به اقتصاد ملی است. این شوک وقتی رخ می‌دهد که نرخ رشد اقتصادی طی چند فصل پیاپی کاهش یابد.

دوم: شوک صنعتی که به سبب رکود در صنایع خاصی رخ می‌دهد که جزء مهمی از پایه صادراتی منطقه را تشکیل می‌دهد.

سوم: سایر شوک‌های خارجی (فاجعه طبیعی^۱)، تغییر اقلیم و ...). شوک‌های غیراقتصادی نتیجه فاجعه طبیعی، حمله تروریستی یا سایر رویدادهای غیراقتصادی است که پتانسیل اثرگذاری نامساعد بر اقتصاد را داشته باشد.

این شوک‌ها مانع‌الجمع نیستند. یک اقتصاد می‌تواند بیش از یک مورد را همزمان تجربه کند. شوک‌های اقتصادی نامطلوب، منجر به کاهش تولید و اشتغال می‌شوند که ممکن است چند سال به طول انجامد.

بریگوگیو و همکاران (۲۰۰۹) میان تاب‌آوری اقتصادی که نتیجه سیاست عامدانه است و آسیب‌پذیری اقتصادی که ناشی از ویژگی ذاتی اقتصاد است، تمایز قایل شدند. تاب‌آوری اقتصادی مربوط به توانایی یک اقتصاد برای اولاً: جذب اثرات شوک اقتصادی خارجی و ثانیاً: خنثی کردن اثرات زیان‌آور چنین شوکهایی است. بعد از آنکه اقتصاد تحت تاثیر نامطلوب یک شوک قرار گرفت، جذب شوک مستلزم انعطاف‌پذیری اقتصاد و توانایی آن برای بازبایی است. وقتی اقتصاد، تاب‌آور باشد و امکان مانور داشته باشد،

---

1 . Natural disaster

توانایی اقتصاد برای بی‌اثر کردن شوک، ارتقاء پیدا می‌کند.^۱
در زمینه شوک نامطلوب، سه عامل مطرح می‌شود: ۱- اندازه و احتمال وقوع شوک
۲- در معرض شوک قرار داشتن ۳- ظرفیت کشور برای واکنش در مقابل شوک. دو عامل
نخست، ساختاری هستند و عامل سوم مربوط به سیاست است.
تقسیم بندی دیگری از شوک‌ها در اقتصاد به شرح زیر است:
اول: شوک زیست محیطی مانند فاجعه طبیعی (زلزله، طوفان، سیل، خشک‌سالی، تغییر
اقلیم، ...)

دوم: شوک خارجی مانند شوک مربوط به تجارت و نرخ ارز. بی‌ثباتی قیمت کالاهای
وارداتی، قیمت نفت و ...

سوم: شوک درون‌زا مانند شوک ناشی از بی‌ثباتی سیاسی و تحولات سیاسی پیش‌بینی
نشده (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۶).

از دیدگاه اقتصاد خرد، تاثیر شوک بر رفاه خانوار و فقر بررسی می‌شود، در حالی که از
دیدگاه اقتصاد کلان، تاثیر شوک بر رشد اقتصادی بررسی می‌شود.

اگر شوک نامطلوب، مسیر رشد را تغییر و نرخ رشد را کاهش دهد، در صورتی که
اقتصاد بتواند بازیابی کند و دوباره رشد مثبت داشته باشد، اقتصاد تاب‌آور است. اگر شوک
نامطلوب، مسیر رشد را تغییر و نرخ رشد را کاهش دهد، در صورتی که اقتصاد نتواند رشد
قبلی خود را بازیابی کند و نرخ رشد منفی داشته باشد، اقتصاد، تاب‌آور نیست و آسیب‌پذیر
است.

۲- مفهوم اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاوم، اقتصادی است که اگر شوک ناشی از محاصره و تحریم اقتصادی نتواند
مسیر رشد اقتصاد را تغییر دهد و رکود ایجاد نکند^۲ و مسیر رشد ادامه یابد. اقتصاد
مقاومتی^۳، اصطلاحی است که عمدتاً برای غلبه بر شرایط محاصره و تحریم اقتصادی

1 . Briguglio, Lino, Cordina, G., Farrugia, N. and Vella, S., (2009), "Economic Vulnerability and resilience: concepts and measurement", Oxford Development Studies, Vol.37, No.3, pp.229-247

2 . Shock-resistant

3 . Resistive Economy

تبیین مفاهیم مقاومت، تاب‌آوری و... ۲۳

به کار رفته است. اصطلاح اقتصاد مقاوم در مورد فلسطین و ج.ا.ایران برای مقابله با شرایط تحریم اقتصادی به کار رفته است.

مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی را در شهریور ۱۳۸۹ برای ارتقای خوداتکایی و مقابله با تحریم‌های اقتصادی، مطرح کردند که در متون خارجی در اوت ۲۰۱۲ با همین واژه منعکس گردیده است.^۱ اقتصاد مقاومتی با تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی تفاوت دارد.

۳- مفهوم تاب‌آوری اقتصادی^۲

تاب‌آوری، توانایی سیستم برای حفظ عملکرد خود است، هنگامی که در معرض شوک قرار می‌گیرد. در تاب‌آوری، توانایی و سرعت سیستم برای "بازیابی"^۳ مطرح است. استفاده از اصطلاح "تاب‌آوری اقتصادی" در شرایط وقوع شوک نامطلوب ناشی از "فاجعه طبیعی"^۴، "تغییر اقلیم"^۵ و "تروریسم"، به صورتی فزاینده طی سال‌های اخیر افزایش یافته و امروزه به نحوی گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در متون سال‌های اخیر، تاب‌آوری اقتصادی در زمینه‌های زیر به کار رفته است: تاب‌آوری در مقابل تغییر اقلیم، فاجعه طبیعی، شوک‌های وارده به امنیت غذایی و کشاورزی، درگیری، کمیابی آب، شهرهای تاب‌آور، و زیرساخت‌های تاب‌آور. در واقع، واژه تاب‌آوری توضیح می‌دهد که چگونه یک سیستم، به شوک‌ها و اختلالات، واکنش نشان می‌دهد. این مفهوم برای مدتی در بوم‌شناسی (اکولوژی) و روان‌شناسی و اکنون در رشته‌های دیگر استفاده می‌شود. در حال حاضر، تاب‌آوری، ویژگی مطلوبی است که در علوم مختلف به دنبال به دست آوردن آن هستند. اصطلاح تاب‌آوری به سرعت در حال تبدیل شدن به بخشی از فرهنگ تحلیلی و مفهومی اقتصادی و سیاست‌گذاری است.

تاب‌آوری، بر اساس ریشه لاتین لغت، به معنای بازیابی به‌طور کوشسان، به دنبال وقوع

-
1. Iran's resistive economy
  2. Economic resilience
  3. recovery
  4. Natural Disaster
  5. Climate change

اختلال است. به عبارت دیگر تاب‌آوری به معنای پرش به عقب^۱ یا بازگشت به وضع قبلی یک سیستم، به دنبال ورود شوک است به وضعیتی یا مسیر قبلا موجودی که وضعیت یا مسیر با ثبات یا متعادل است. این تعریف تاب‌آوری، تاب‌آوری مهندسی است که برگرفته از علوم مهندسی و طبیعی و نشان می‌دهد که سیستمی که به دلیل اختلال یا شوک، از تعادل خارج شده است، چقدر سریع به آن تعادل باز می‌گردد. این تعریف، بر کارایی، تداوم و قابلیت پیش‌بینی، تاکید می‌کند.

مفهوم بازگشت به تعادل، در جریان اصلی علم اقتصاد نیز وجود دارد. فرض این است که شرایط نرمال اقتصاد، شرایط تعادلی است و اگر اقتصاد به وسیله شوک (مانند رکود یا بحران مالی)، از تعادل خارج شود، مکانیزم بازار خود تصحیح‌کننده، فعال می‌شود و اقتصاد را به تعادل بازمی‌گرداند. لذا تاب‌آوری، دلالت بر فعالیت نیروهای بازار دارد.

در متون بوم‌شناسی (اکولوژی)، تاب‌آوری، توانایی جذب شوک بدون تغییر ساختار، هویت و کارکرد آن اکوسیستم است. این مفهوم را تاب‌آوری اکولوژیکی نامیده‌اند. بر این اساس، تاب‌آوری، به معنای ظرفیت یک سیستم برای جذب اختلالات و سازماندهی مجدد است، درحالی‌که دستخوش تغییر می‌شود، به گونه‌ای که همچنان همان کارکرد، ساختار، هویت و بازخوردها را حفظ می‌کند.

طبق این مفهوم از تاب‌آوری، اگر شوکی که وارد سیستم می‌شود، بیش از توان جذب سیستم باشد یا بیش از توانایی بازگشت به وضع قبلی باشد، آنگاه سیستم به تعادل دیگر سوق داده می‌شود که نوعا مطلوبیت کمتری از وضعیت قبل از وارد شدن شوک به سیستم دارد. طبق این تعریف اگر شوک وارده به یک اقتصاد، خیلی شدید باشد، آن شوک می‌تواند ساختار اقتصادی، رفتارها و انتظارات را تغییر دهد و در نتیجه، اقتصاد به وضعیت یا مسیر قبل از شوک، بازمی‌گردد، بلکه به وضعیت یا مسیر تعادلی جدید سوق داده می‌شود. در این حالت، اثر شوک، دائمی است و موقتی نیست و اثرات تاخیری^۲ شوک، اتفاق می‌افتد. این همان، وضعیت چندتعادلی در اقتصاد است.

تاب‌آوری انطباقی^۳ معنای دیگری از تاب‌آوری است که در روان‌شناسی رفتاری یافت

---

1 . bounce-back

2 . hysteresis

3 . Adaptive resilience

تبیین مفاهیم مقاومت، تاب‌آوری و... ۲۵

می‌شود و دلالت بر ظرفیت فرد برای حفظ یا کسب دوباره بهبود روانی، به‌دنبال استرس یا بحران است. افراد تاب‌آور، خود را با شرایط جدید منطبق می‌کنند. در حالی که افراد بدون تاب‌آوری انطباقی، تحت تاثیر منفی استرس‌های زندگی قرار می‌گیرند.

در مطالعات سازمانی، تاب‌آوری، توانایی سازمان برای حفظ کارکرد اصلی خود در مواجهه با اختلالات و انطباق با تغییرات و بازگشت به وضع قبلی در مواجهه با شوک است. به این نوع تاب‌آوری، "تاب‌آوری تطوری"^۱ نیز می‌گویند. چون پرسش به جلو^۲ است و نه بازگشت به وضع قبلی. در این حالت، تاب‌آوری، امکان ثبات و تداوم ساختارها و کارکردها در مواجهه با شوک است.

تاب‌آوری در اقتصاد منطقه‌ای نیز مطرح می‌شود و به معنای توانایی یک منطقه برای بازیابی^۳ موفقیت‌آمیز از شوک‌های وارده به اقتصاد آن منطقه است که آن را از مسیر رشد خود خارج کرده است، یا پتانسیل خارج کردن اقتصاد از مسیر رشد خود را دارد. تاب‌آوری اقتصادی منطقه‌ای یک "فرایند بازگشتی"^۴ و ظرفیت انطباق است.

از یافته‌های جدید اقتصادی این است که تاب‌آوری بر الگوی رشد درازمدت اثر می‌گذارد. تاب‌آوری متفاوت اقتصادها و مناطق در مقابل شوک‌ها، این امکان را مطرح کرده است که مسیر رشد درازمدت اقتصاد، توسط شوک‌ها و بازیابی‌های پیاپی، شکل می‌گیرد. شوک در کوتاه مدت رخ می‌دهد و رشد اقتصادی در درازمدت اتفاق می‌افتد. تاب‌آوری یک اقتصاد در مقابل شوک و بازیابی در مقابل شوک، بستگی به میزان تاب‌آوری اقتصاد دارد.

الگوهای ضربه-واکنش^۵، اثر شوک بر اقتصاد را در نظر می‌گیرد. اما ماهیت شوک را موقتی و گذرا می‌داند. در حالی که شوک‌های رکودی ممکن است آن قدر قوی باشد که سبب تحولات ساختاری و کارکردی شود و منجر به انتقال دایم در "حداکثر رشد بالقوه و بالفعل" اقتصاد شود. به‌عنوان مثال، رکود عمیق ممکن است نتیجه‌اش تعطیلی تعداد زیادی شرکت‌های تولیدی و زیان فعالیت‌های اقتصادی زیادی شود که پایه تولیدی یک

-
1. Evolutionary resilience
  2. bounce-forward
  3. Recovery
  4. Recursive process
  5. impulse-response models

اقتصاد را دچار انقباض کند و ظرفیت رشد و اشتغال اقتصاد را کاهش دهد. از سوی دیگر شوک وارده می‌تواند باعث اثر تاخیری^۱ در بیکاری شود. لذا با وقوع شوک، مسیر رشد اقتصادی به پایین رانده می‌شود و مسیر رشد قبل از شوک و پس از شوک، متفاوت است و به سطح پایین‌تری منتقل می‌شود. در این حالت "اثر تاخیری منفی"^۲ رخ می‌دهد و مسیر جدید رشد اقتصادی، پایین‌تر از قبل از شوک است و اقتصاد را کوچک می‌کند و درآمد، محصول و اشتغال کمتری ایجاد می‌کند. این اقتصاد، تاب‌آور به حساب نمی‌آید. بنابراین اگر شوک‌ها شدید باشند، چنین شوک‌هایی می‌توانند بر مسیر رشد درازمدت اقتصاد، اثرات دائمی‌داشته باشند. وقتی بدلیل شوک، بخشی از تولید و اشتغال از دست می‌رود، معمولاً گرایش به بازیابی مشاغل از دست‌رفته وجود ندارد و کارگران از آنجا مهاجرت می‌کنند.

اقتصادهای تاب‌آور، رشد پایدار را تجربه می‌کنند، ولی اقتصادهای غیرتاب‌آور، دچار نوسان رشد هستند و بر اثر شوک، رشدهای پایین را تجربه می‌کنند که برای ثبات اقتصادی و محیط اقتصاد کلان مناسب برای سرمایه‌گذاری، مناسب نیست. به همین جهت، اقتصادهای غیر تاب‌آور، میانگین رشد درازمدت پایینی دارند.

مطالعات سرا و ساکسینا (۲۰۰۸)^۳ نشان می‌دهد که اقتصادهایی که دچار شوک‌های پیاپی و شدید می‌شوند، نرخ‌های رشد پایین‌تری را در درازمدت تجربه می‌کنند. حتی وقتی شوک مشترکی به اقتصادهای مناطق جهان وارد می‌شود، عکس‌العمل اقتصادهای هر منطقه متفاوت است. تفاوت عکس‌العمل مناطق، بستگی به درجه تاب‌آوری آن اقتصادها دارد. منطقه‌ای که ضربه شدیدتری از بحران می‌خورد، تاب‌آوری کمتری دارد و اگر به مسیر رشد قبل از شوک باز نگردد و به سطح رشد پایین‌تری منتقل شود، آنگاه پایه اقتصادی منطقه، چنان تحلیل می‌رود که سطح محصول، اشتغال و رشد اقتصادی، کاهش می‌یابد. بدین ترتیب رشد اقتصادی این منطقه از نرخ سایر مناطق، واگرا می‌شوند. وضعیتی که پس از بحران مالی جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۹ شاهد آن بودیم. دلیل تفاوت مناطق جهان در عملکرد رشد اقتصادی در دوره بحران مالی جهانی، تفاوت در تاب‌آوری مناطق مختلف

1 . hysteresis

2 . negative hysteresis effect

3 . Cerra, V. and Saxena, S. C., (2008), "Growth dynamics: the myth of economic recovery", The American Economic Review, Vol. 98, No. 1, pp. 439-457

جهان در مقابل شوک نامطلوب است.

البته باید توجه داشت که اثرات یادشده، ناشی از شوک نامساعد است. اگر شوک مساعد به اقتصاد وارد شود مانند آنکه فناوری جدیدی کشف شود، روش جدیدی در تولید به کار گرفته شود، یا ابزار جدیدی در تولید کالا و خدمات مورد استفاده قرار گیرد، آنگاه این شوک مساعد، به رشد بالایی منجر می‌شود که شومپیتر آنرا "تخریب خلاق"^۱ می‌نامد. شوک‌های مساعد اقتصادی ناشی از فناوری جدید می‌تواند با تخریب خلاق، صنایع قدیمی دارای فناوری پایین را تخریب کند و صنایع با فناوری جدید و تولید بالاتر را جایگزین آن سازد.

تاب‌آوری باعث می‌شود، رشد اقتصادی، "وابسته به مسیر"^۲ شود. وابستگی به مسیر مثبت می‌تواند مکانیزم‌ها و فرایندها خود تقویت کننده ایجاد کند و مسیر رشد حفظ شود. بنابراین تاب‌آوری اقتصاد، باعث حفظ روند وابستگی به مسیر رشد اقتصادی می‌شود. اما اگر تاب‌آوری اقتصادی، پایین باشد، وقوع شوک نامطلوب می‌تواند وابستگی به مسیر رشد را دچار اختلال کند و روند رشد را کاهش دهد، در آن صورت اصلاح ساختار اقتصادی، ضرورت دارد.^۳

نظریه رشد درون‌زا در راستای ایجاد تاب‌آوری اقتصادی است. اقتصاد تطوری نیز بر اهمیت تنوع بخشی، ظرفیت نوآوری و ترتیبات نهادی در ایجاد تاب‌آوری اقتصادی تاکید می‌کند. سیاست‌های اقتصادی مناسب می‌تواند تاب‌آوری اقتصادی ایجاد کند.

عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی: به‌طور کلی چهار عامل اقتصادی، نقش کلیدی در تاب‌آوری اقتصادی دارند: ساختار اقتصادی، بازار کار، ساختار مالی و سیاست دولت.

الف) ساختار اقتصادی: ساختار اقتصادی به‌ویژه ساختار صنعتی بر تاب‌آوری اقتصادی موثر است. به‌ویژه، تنوع ساختاری، در ایجاد تاب‌آوری نقش اساسی دارد. ساختار

---

1 . creative destruction

2 . path dependence

3. Martin, Ron and Peter Sunley, (2014), "On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation", University of Cambridge, Department of Geography, March, p.34

اقتصادی متنوع، یک اقتصاد را از نوسانات شدید و بی‌ثبات کننده ناشی از شوک، حفظ می‌کند. ظرفیت نوآورانه نیز باعث ایجاد توان انطباق با شرایط جدید می‌شود. همان‌طور که دیویس و تونت (۲۰۱۰)^۱ نشان می‌دهند، هر قدر یک اقتصاد، متنوع‌تر باشد، تاب‌آوری اقتصادی بیشتری از اقتصادهایی دارد که پایه اقتصادی محدودی دارند. (یعنی دامنه فعالیت‌های اقتصادی محدود است). ساختار اقتصادی متنوع، نه تنها آسیب‌پذیری اقتصادی در مقابل شوک نامطلوب را کاهش می‌دهد، بلکه اقتصاد را قادر به بازیابی اقتصادی سریع می‌کند. اقتصاد تاب‌آور، دارای ساختار صنعتی با روابط داده-ستانده و زنجیره ارزش افزوده متکی به خود و با کمترین وابستگی به‌خارج است. اخیراً موضوع "تنوع مرتبط" ۲ برای تاب‌آوری اقتصادی مطرح شده است. تنوع اقتصادی، برای تاب‌آوری شرط لازم است، اما شرط کافی آن "مرتبط بودن" است. هر قدر ارتباط میان صنایع و فعالیت‌های اقتصادی و همچنین ارتباط با مراکز علمی، بیشتر باشد، آن اقتصاد توان انطباق بیشتری در مقابل شوک‌ها دارد. وجود "تنوع مرتبط" می‌تواند تاب‌آوری در مقابل شوک را افزایش دهد.

برخی محققان (فارهاور و کرول، ۲۰۱۲)^۳، مفهوم "تخصصی شدن متنوع" ۴ را مطرح کرده‌اند که در آن تخصصی شدن در تعدادی از فعالیت‌ها، مزایای نوآورانه تخصصی شدن را با برون‌زایی‌های همراه با یک ساختار اقتصادی متنوع، ترکیب می‌کند و تاب‌آوری اقتصادی را افزایش می‌دهد. مطالعه ایوان و کارچا (۲۰۱۳)^۵ نشان داد که تاب‌آوری اقتصادی مونیخ، تا حد زیادی نتیجه پایه صنعتی متنوع مونیخ است. همچنین مطالعه دوران و فینگلتون (۲۰۱۳)^۶ نیز نشان داد که تاب‌آوری مناطق عمده آمریکا در مقابل رکود

- 1 . Davies,A. and Tonts,M., (2010),"Economic diversity and regional socio-Economic performance", Geographical Research, 48,pp.223-234
- 2 . Related variety
- 3 . Farhauer,O. and Kroll,A.(2012),"Diversified Specialisation, going one step beyond regional economics", Regional Economics,32,pp.63-64
- 4 . Diversified specialization
- 5 .Evans,Richard. and Karecha,Jay.(2013),"Staying on Top: Why is Munich so resilient and successful? "European Planning Studies, Vol.22, issue 6 ,pp.1259-1279
- 6 . Doran,J. and Fingelton,B.,(2013),"US metropolitan area resilience:Insights from dynamic spatial panel estimation",Annual Conference of the regional science Association International, Universty of Cambridge,pp.3-14

اقتصادی، رابطه مثبت با تنوع ساختاری اقتصادهای آن مناطق دارد.

(ب) بازار کار: اثر شوک نامطلوب، بر بازار کار تاثیر می‌گذارد و بیکاری را گسترش می‌دهد. انعطاف‌پذیری بازار کار، بنگاه‌ها، دستمزدها و بیمه بیکاری می‌تواند از اثرات نامطلوب شوک بر گسترش سریع بیکاری بکاهد، لذا ساختار بازار کار در تاب‌آوری اقتصادی نقش مهمی دارد.

(ج) ساختار مالی: ساختار مالی هم می‌تواند ضربه‌گیر شوک باشد و هم می‌تواند شوک را در بخش مالی گسترش دهد و آن را تشدید کند. بنابراین ساختار مالی نقش مهمی در تاب‌آوری اقتصادی دارد.

(د) سیاست دولت: سیاست دولت در مخارج زیرساختی، فناوری، آموزش حرفه‌ای و مهارت‌ها، خدمات عمومی و سیاست‌های بخش مالی می‌تواند نقش زیادی در تاب‌آوری اقتصادی داشته باشد. همچنین اشتغال در بخش عمومی^۱، عنصر مهمی در ثبات اقتصادی در شرایط وقوع شوک نامطلوب است.

دو شاخص مهم تاب‌آوری اقتصادی: ثبات اقتصاد کلان و وجود نهادهای کارآمد، دو شاخص مهم تاب‌آوری اقتصادی هستند. ثبات اقتصاد کلان یا فقدان آن، عموماً با متغیرهایی اندازه‌گیری می‌شود که مربوط به عدم تعادل است، از قبیل تورم، بدهی و کسری بودجه دولت، کسری تراز پرداخت‌ها، بیکاری و افزایش نرخ ارز. یک بیان چنین عدم تعادلی می‌تواند بی‌ثباتی تولید ناخالص داخلی باشد که منجر به یک اقتصاد بی‌ثبات می‌شود. لذا ثبات اقتصاد کلان، با تاب‌آوری اقتصادی مرتبط است. اقتصاد بی‌ثبات نمی‌تواند در مقابل شوک‌های نامساعد، ایستادگی کند.

بریگوگیو (۲۰۰۹) ثبات اقتصاد کلان را با سه شاخص می‌سنجد:

- ۱- نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی
- ۲- شاخص فلاکت: جمع نرخ تورم و نرخ بیکاری
- ۳- نسبت بدهی خارجی به تولید ناخالص داخلی

باید توجه داشت که نوسان تولید ناخالص داخلی نتیجه تاب‌آور نبودن اقتصاد در مقابل شوک است. نوسانات دارای اثرات زیان‌بار تنزل درآمد در رشد اقتصادی، منعکس می‌شود.

کاهش تولید ناخالص داخلی می‌تواند اثرات تاخیری داشته باشد و بازبایی آن طولانی شود. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که رشد و بی‌ثباتی، رابطه منفی با یکدیگر دارند و باعث آسیب‌رسیدن به میزان سرمایه‌گذاری می‌شود. مطالعاتی نیز رابطه مثبت ثبات اقتصاد کلان و رشد را نشان داده‌اند.

اگر نهادهای کارآمد، وجود داشته باشد، اقتصاد می‌تواند در مقابل شوک‌های نامساعد، تاب‌آوری داشته باشد. نهادهای ضعیف، مانع مدیریت اقتصادی- اجتماعی موثر است و حتی جاذبه سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد. مطالعات عاصم اوغلو و دیگران، رابطه مثبت ظرفیت (کیفیت) نهادی و رشد اقتصادی را نشان داده‌اند.

۴- مفهوم آسیب‌پذیری اقتصادی^۱

آسیب‌پذیری مربوط به ویژگی‌های ذاتی اقتصاد است که کشورها را در معرض شوک‌های خارجی قرار می‌دهد. تاب‌آوری ناشی از سیاست‌گذاری اقتصادی است که کشورها را به حداقل‌سازی یا ایستادگی در مقابل اثر مضر این شوک‌ها قادر می‌سازد. این بدان معناست که به‌رغم وجود آسیب‌پذیری اقتصادی، اگر اقتصادها سیاست مناسبی در پیش بگیرند می‌توانند اقتصاد تاب‌آور داشته باشند و اثرات منفی شوک‌های اقتصادی خارجی را به حداقل برسانند. ریشه لاتین آسیب‌پذیری از "جراحت برداشتن"^۲ است. آسیب‌پذیری اقتصادی یک کشور، اشاره به استعداد یک کشور برای آسیب دیدن از شوک‌های اقتصادی است که در معرض آنها قرار می‌گیرد.

آسیب‌پذیری ناشی از ویژگی‌های ذاتی اقتصاد است. کشور آسیب‌پذیر می‌تواند سیاست‌های تاب‌آورسازی اتخاذ کند تا بتواند در مقابل آسیب‌پذیری‌های ذاتی، ایستادگی کند. کشورهایی مانند سنگاپور، به‌رغم آسیب‌پذیری ذاتی، با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مناسب، رشد پایداری داشته‌اند. به این وضعیت، "پارادوکس سنگاپور" گفته می‌شود.

آسیب‌پذیری، به معنای ریسک آسیب دیدن، مجروح شدن و به‌طور منفی تاثیرپذیرفتن از رویدادهای پیش‌بینی نشده در اقتصاد است. آسیب‌پذیری اقتصادی، آسیب‌پذیری در مقابل شوک است: شوک طبیعی و شوک بیرونی. بنابراین آسیب‌پذیری، ریسک زیان

---

1 . Vulnerability
2 . vulnerare

تبیین مفاهیم مقاومت، تاب‌آوری و... ۳۱

دیدن از شوک است. (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۸۳۱)^۱

آسیب‌پذیری ساختاری: این نوع آسیب‌پذیری ناشی از ساختار اقتصادی کشور است. آسیب‌پذیری ناشی از سیاست اقتصادی، ناشی از انتخاب سیاست‌ها است. هر دو آسیب‌پذیری اقتصادی در سطح کلان است.

شوکه‌های طبیعی و اقلیمی، منبع اصلی آسیب‌پذیری در بسیاری از کشورهای در حال توسعه است. زلزله، سیل، خشکسالی و ... منبع دیگر آسیب‌پذیری، در تجارت خارجی است. مانند وابستگی به قیمت جهانی نفت. چون اغلب صادرکنندگان نفت، گیرنده قیمت هستند. در معرض این شوک قرار دارند.

آسیب‌پذیری از طریق ایجاد بی‌ثباتی و تاثیر منفی بر سرمایه‌گذاری، باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. بی‌ثباتی نرخ ارز و بی‌ثباتی میزان سرمایه‌گذاری ناشی از آسیب‌پذیری است. برای مقابله با آسیب‌پذیری اقتصادی، "شاخص تنوع اقتصادی" ۲ ارایه شده است (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۸۴۳).

آسیب‌پذیری اقتصاد کلان: این نوع آسیب‌پذیری مربوط به سیاست اقتصادی است. از دیدگاه اقتصاد کلان، شوک، بر رشد اقتصادی اثر می‌گذارد. بحران اقتصادی و مالی، شوک اقتصادی است که بر رشد اقتصادی تاثیر منفی می‌گذارد. این همان آسیب‌پذیری اقتصاد کلان است. یک رویکرد در متون اقتصاد کلان، آسیب‌پذیری اقتصاد کلان را تنها در شرایط بحران‌های مالی می‌دانند. در رویکردهای دیگر، آسیب‌پذیری اقتصاد کلان باعث می‌شود اقتصادها در معرض شوک مالی قرار گیرند. اگر اقتصاد دارای ظرفیت محدود برای انطباق با این شوک‌ها باشد، رشد اقتصادی تحت تاثیر شدید قرار می‌گیرد و کاهش پیدا می‌کند. از این دیدگاه، در معرض بودن اقتصاد، و ظرفیت واکنش نسبت به شوک، تعیین‌کننده آسیب‌پذیری اقتصاد کلان است (انورادهاست و رجب، ۲۰۱۲، ص ۲).

در متون مربوط به آسیب‌پذیری در سطح اقتصاد کلان دو دیدگاه وجود دارد:

اول: جریان سرمایه و بازارهای مالی: مطالعات مربوط به این است که چگونه

-
- 1 . Patrick Guillaumont,(2010),"Assessing the economic vulnerability of small Island developing states and Least developed countries", Journal of Development Studies, Vol.46,No.5,p.831
  - 2 . Economic diversification index

عدم توازن‌های اقتصاد کلان مانند: تنظیم نامناسب^۱ قیمت دارایی‌ها یا نرخ ارز می‌تواند علت یا باعث تسریع بحران مالی، پولی، بانکی یا بحران بدهی باشد. هر قدر عدم توازن اقتصاد کلان، شدیدتر باشد، احتمال اینکه بحران مالی اتفاق افتد، بیشتر است. غیر از عدم توازن اقتصاد کلان، دو عامل دیگر که بر آسیب‌پذیری اقتصاد کلان تاثیر می‌گذارد، عبارتند از: اعتبار سیاست‌ها برای تصحیح عدم توازن‌ها و قوی بودن نظام مالی. به عبارت دیگر آسیب‌پذیری اقتصاد کلان ناشی از سیاست‌ها و شرایط اقتصادی داخلی، دانسته می‌شود از قبیل استقراض بیش از حد برای استفاده غیرمولد، وجود بخش مالی شکننده، یا یک نظام نرخ ارز انعطاف پذیر^۲ (IMF, 1998).

رویکرد دوم در آسیب‌پذیری اقتصاد کلان، گسترده‌تر است و مربوط به شرایط وقوع بحران‌های مالی و اقتصادی است. شوک‌های تجاری و مالی چهارچوب جامعی در مورد آسیب‌پذیری اقتصاد کلان در کشورهای در حال توسعه می‌طلبد که به شوک‌ها بپردازد (انورادهاست و رجب، ۲۰۱۲، ص ۵).

دوم: در معرض بودن و ظرفیت واکنش: تمرکز مطالعات در این زمینه عمدتاً روی شناخت شرایط ساختاری و کانال‌های انتقالی است که از طریق آن یک اقتصاد در معرض شوک‌های مالی و اقتصادی قرار می‌گیرد. در معرض چنین شوک‌هایی بودن، دارای اثرات منفی بر رشد اقتصادی است. بنابراین در این مطالعات، آسیب‌پذیری اقتصاد کلان به معنای آسیب‌پذیری رشد اقتصادی نسبت به چنین شوک‌هایی است (انورادهاست و رجب، ۲۰۱۲، ص ۶). این مفهوم از آسیب‌پذیری اقتصاد کلان توسط (بریگوگلیو ۱۹۹۵، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۶). نیز بیان شده است. در واقع آسیب‌پذیری اقتصادی، ویژگی‌های ساختاری را در نظر می‌گیرد که باعث آسیب‌پذیری در مقابل شوک‌های مالی و اقتصادی خارجی می‌شود. مانند وابستگی اقتصاد به درآمد نفت (تمرکز صادرات)، از این رو آسیب‌پذیری اقتصاد کلان را می‌توان ناشی از ویژگی ذاتی اقتصاد دانست.

فاجعه طبیعی از طریق نابود کردن موجودی فیزیکی سرمایه، بر رشد اقتصادی اثر

1 . misalignment

2 . IMF, (1998), "Financial Crises: characteristics and indicators of Vulnerability", in: IMF(ed.), World Economic outlook, financial crises: causes and indicators, Washington DC. p.83

تبیین مفاهیم مقاومت، تاب‌آوری و... ۳۳

منفی بر جای می‌گذارد. ظرفیت واکنش اقتصاد، توانایی اقتصاد برای تجهیز منابع برای تجهیز مجدد موجودی سرمایه است. مطالعات مربوط به آسیب‌پذیری اقتصاد کلان بیشتر بر "بی‌ثباتی رشد" و "رشد درازمدت"، به‌عنوان شاخص آسیب‌پذیری اقتصاد نسبت به شوک‌ها متمرکز هستند. همان‌طور که گیلامونت نشان داده است، شوک، متوسط نرخ رشد درازمدت در اقتصاد آسیب‌پذیر را کاهش می‌دهد (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۸۳۰). گیلامونت می‌گوید بر خلاف فاجعه طبیعی که نوعاً شوک یکباره است، شوک‌های اقتصادی می‌تواند تکرار شود.

علاوه بر آن شوک‌های اقتصادی می‌تواند دوطرفه باشد، یعنی حرکت بالا و پایین داشته باشد که به علت چرخه رونق و رکود فعالیت اقتصادی به وجود می‌آید. لذا شوک‌های اقتصادی، "نوسان رشد" و "بی‌ثباتی" را افزایش می‌دهند (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۸۳۲). نوسان رشد، با نرخ‌های رشد به‌طور متوسط پایین، همراه است. چند کانال انتقال، بی‌ثباتی رشد را با نرخ‌های رشد متوسط پایین‌تر، مرتبط می‌سازد. بی‌ثباتی‌های اولیه از قبیل بی‌ثباتی درآمدهای صادراتی، رابطه مبادله و بی‌ثباتی سیاسی از طریق "بی‌ثباتی واسطه‌ای" از قبیل قیمت‌ها، بهره‌وری و سرمایه‌گذاری، بر رشد اثر می‌گذارد (انوراداست، ۲۰۱۲، ص ۱۰). بنابراین، آسیب‌پذیری اقتصاد کلان به‌وسیله سه عامل تعیین می‌شود:

اول: بی‌ثباتی رشد

دوم: در معرض شوک بودن

سوم: ظرفیت انطباق یک کشور با اثر شوک.

شوک، تعیین‌کننده آسیب‌پذیری اقتصاد کلان است و از طریق کاهش نرخ متوسط سرمایه‌گذاری و کاهش بهره‌وری، رشد اقتصادی را کاهش می‌دهد (گیلامونت، ۲۰۱۰، ص ۸۳۲).

برای تعیین تاثیر شوک بر یک اقتصاد، میزان تکرار شوک، اندازه شوک و منشاء شوک، اهمیت دارد. مثلاً شوک اقتصادی که از بازارهای مالی، نشأت می‌گیرد، ریسک‌های مختلف، ایجاد می‌کند. شوک‌ها می‌تواند یک‌باره یا تکرار شوند باشد. اگر تکرار شوند

باشد، عامل بی‌ثباتی است و بر رشد اقتصادی اثر منفی می‌گذارد. شوک‌های مالی و اقتصادی از اقتصاد جهانی به اقتصاد ملی، اغلب از طریق تجارت و جریان سرمایه خصوصی، منتقل می‌شود. متعاقباً وقتی قیمت‌های بین‌المللی کاهش می‌یابد و بر درآمدهای صادراتی کشوری اثر می‌گذارد که وابسته به چنین صادراتی برای رشد است، این‌گونه زیان‌ها اثر منفی بر رشد اقتصادی می‌گذارد. در این حالت، کانال انتقال، تجارت بین‌الملل است. اگر در نتیجه رکود اقتصاد جهانی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کاهش یابد، کشورهای وابسته به آن منابع تامین مالی برای توسعه، درمی‌یابند که رشد اقتصادی کاهش یافته است. تجارت بین‌الملل و جریان سرمایه بین‌المللی، کانال‌های انتقال مهمی برای شوک‌های اقتصادی هستند. کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کلان مستلزم سیاست‌های زیر برای ایجاد ظرفیت واکنش جهت دستیابی به اهداف زیر است. (انورادا ست، ۲۰۱۲، ص ۱۴)

اول: سیاست‌های ایجاد ظرفیت انطباق برای ایستادگی و عکس‌العمل در مقابل شوک
دوم: سیاست‌های کاهش در معرض شوک بودن
سوم: سیاست‌های کاهش تکرار و شدت شوک‌ها در سطح ملی و جهانی
اغلب سیاست‌های شناسایی شده برای ایجاد ظرفیت واکنش، تنها بریک یا دو تا از این اهداف تاکید دارند.

چند شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی، عبارتند از: تمرکز صادراتی (کالایی - کشوری)، وابستگی به واردات استراتژیک، وابستگی به منابع خارجی تامین مالی، آسیب‌پذیری جغرافیایی به دلیل فاجعه طبیعی. این شاخص‌ها، میزان در معرض بودن اقتصاد یک کشور نسبت به شوک‌های اقتصادی خارجی را نشان می‌دهد.

۵- ردیابی مفاهیم سه‌گانه در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

بر اساس آنچه تبیین گردید می‌توانیم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی^۱ را به سه بخش زیر دسته‌بندی نماییم:

---

۱. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغی مقام معظم رهبری.

الف) سیاست‌های مقاومت اقتصادی؛

- افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور به منظور اثرگذاری در بازار جهانی نفت و گاز و تأکید بر حفظ و توسعه ظرفیت‌های تولید نفت و گاز، به‌ویژه در میدان مشترک.
- افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز، توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه (براساس شاخص شدت مصرف انرژی) و بالا بردن صادرات برق، محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع.
- صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زاید.
- شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...
- تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد و اعطای نشان اقتصاد مقاومتی به اشخاص دارای خدمات برجسته در این زمینه.
- تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی.
- دولت مکلف است برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هماهنگ‌سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور، اقدامات زیر را معمول دارد:
- شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توانمندی و اقدامات مناسب.
- رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن.
- مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی.

ب) سیاست‌های تاب‌آوری اقتصادی؛

- تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات

کم‌درآمد و متوسط.

- پشتیبانی اقتصاد دانش بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه.

- محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور.

- استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی.

- سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه.

- اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.

- حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق:

- تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم.

- گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت‌های مورد نیاز.

- تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات.

- برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل‌دهی بازارهای جدید، و

تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به ویژه با کشورهای منطقه.

- استفاده از ساز و کار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات در صورت نیاز.

- ایجاد ثبات رویه و مقررات در مورد صادرات با هدف گسترش پایدار سهم ایران در

بازارهای هدف.

- توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوری‌های

پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و

منابع مالی از خارج.

- اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی.
- شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری و روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار.

- افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن.

ج) سیاست‌های کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی؛

- افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص.

- تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا).

- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید.

- افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از طریق:

- توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه همسایگان.

- استفاده از دیپلماسی در جهت حمایت از هدف‌های اقتصادی.

- استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای.

- مقابله با ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز از طریق: انتخاب مشتریان راهبردی، ایجاد تنوع در روش‌های فروش، مشارکت‌دادن بخش خصوصی در فروش، افزایش صادرات گاز، افزایش صادرات برق، افزایش صادرات پتروشیمی، افزایش صادرات فرآورده‌های نفتی.

- افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت.

۶- نتیجه گیری

مفهوم کلیدی در اقتصاد مقاومتی، تاثیر شوک نامطلوب بر مسیر رشد اقتصادی است. اگر شوک نامطلوب نتواند مسیر رشد اقتصادی را تغییر دهد، اقتصاد در مقابل شوک، مقاوم است. اگر شوک، مسیر رشد را تغییر و میزان رشد را کاهش دهد، در صورتی که اقتصاد ظرفیت واکنش داشته باشد و بتواند بازیابی کند و دوباره به رشد مثبت دست پیدا کند، اقتصاد تاب آور است، اما اگر بر اثر شوک، نتواند رشد قبلی خود را بازیابی کند، اقتصادی آسیب پذیر است. بخشی از سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی مربوط به ایجاد تاب آوری اقتصادی و بخشی دیگر مربوط به کاهش آسیب پذیری اقتصاد است.

منابع

۱- سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغی مقام معظم رهبری.

2. Briguglio, Lino, Cordina, G., Farrugia, N. and Vella, S., (2009), "Economic Vulnerability and resilience: concepts and measurement", Oxford Development Studies, Vol.37, No.3
3. Briguglio, L., (1995), "Small Island states and their economic vulnerabilities", World Development, Vol.23, No.9
4. Briguglio, Lino, (2016), "Exposure to external shocks and resilience of countries: evidence from global indicators", Journal of economic studies, Vol.43, issue:6
5. Cerra, V. and Saxena, S.C., (2008), "Growth dynamics: the myth of economic recovery", The American Economic Review, Vol.98, No.1
6. Davies, A. and Tonts, M., (2010), "Economic diversity and regional socio-economic performance", Geographical Research, 48
7. Doran, J. and Fingelton, B., (2013), "US metropolitan area resilience: Insights from dynamic spatial panel estimation", Annual Conference of the regional science Association International, University of Cambridge,
8. Evans, Richard. and Karecha, Jay. (2013), "Staying on Top: Why is Munich so resilient and successful? "European Planning Studies, Vol.22, issue 6
9. Farhauer, O. and Kroll, A. (2012), "Diversified Specialisation, going one step beyond regional economics," regional Economics, 32
10. Guillaumont, P. (2010), "Assessing the economic vulnerability of small island developing states and least developed countries", Journal of development studies, Vol.46, No.5

تبيين مفاهيم مقاومت، تاب آوری و ... ۳۹

11. Hill, Edward et al, (2010), "Economic Shocks and regional economic resilience", Conference on urban and regional policy and its effects", Washington DC, May 20-21
12. IMF, (1998), "Financial Crises: characteristics and indicators of Vulnerability", in: IMF(ed.), World Economic outlook, financial crises: causes and indicators, Washington DC.
13. Martin, Ron and Peter Sunley, (2014), "On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation", University of Cambridge, Department of Geography, March
14. Seth, Anuradha and Amr Ragab, (2012), "Macroeconomic Vulnerability in developing countries: Approach and issues", International policy center for Inclusive growth, Working Paper No. 94, May
15. Zaman, Gheorghe and Valentina Vasile, (2014), "conceptual framework of economic resilience and vulnerability at national and regional levels", Institute of National Academy, Romanian Academy.

